

SONLU ÖZDEVİNİRLER

Sonlu özdevinir (finite automata FA): modeli kesikli giriş ve çıkışları olan matematiksel bir modeldir. Bu model birçok donanım ve yazılım sisteminin modellenmesinde kullanılır.

Metin düzenleyici (text editor), ve derleyicilerin belirli kesimleri ile zaman uyumlu dizisel devreler sonlu özdevinir modeline uygun yazılım ve donanı sistemlerin örnek olarak gösterilebilir.

Bilgisayar bilimleri ve mühendisliği için sonlu özdevinir modeli çok kullanılan önemli bir modeldir.

Sonlu özdevinirlerin birçok türü vardır. Fakat sonlu özdevinirleri 2 sınıfa ayırmak mümkündür.

- **1.Sonlu durum tanıyıcıları: (Finite State Recognizer)**
- **2.Çıkış Üreten Özdevinirler:**

Bu sınıfların her birinin de kendi içinde alt sınıfları vardır. Ancak kısaca “sonlu özdevinir ” ya da FA denilince temel model olan deterministlik sonlu durum tanıyıcı modeli anlaşılır.

1. Deterministlik Sonlu Özdevinir (DFA) Modeli:

Temel modelde deterministlik sonlu özdevinir modeli bir beşli olarak tanımlanır.

$$DFA = \langle Q, \Sigma, \delta, q_0, F \rangle$$

Q : Sonlu Sayıda Durum İçeren Durumlar Kümesi

Σ : Sonlu Sayıda Giriş Simge sin den Oluşan Giriş Alfabeti

δ : Durum Geçiş İşlevi (state transition function)

q_0 : Başlangıç Durumu ($q_0 \in Q$)

Başlangıç durumu durumlar küme sin in bir elemanı olduğuna göre

Q boş olmayan (içinde en az q_0 bulunan) bir kümedir.

F : Uç durumlar kümesi

Durumlar küme sin in bir alt kümesidir.

Temel modelde geçiş işlevi ile her (durum, giriş simgesi) iftine bir durum eşlenmektedir. Bu durumlardan ilki “şimdiki durum”, ikincisi ise “sonraki durum” olarak adlandırılırsa, durum geçiş işlevi ile her (şimdiki durum, giriş simgesi) iftine bir (sonraki durum) eşlendiği söylenebilir.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı gibi temel FA modeli deterministik bir modeldir. Bu model kısaca DFA (deterministic finite automata) olarak adlandırılır. Kısaca FA (finite automata) denildiğinde de DFA modeli anlaşılır. Bu modele göre, FA q_0 durumunda başlar ve uygulanan her giriş simgesi ile yeni bir duruma geçer. Her an FA’nın bulunduğu durum kesin olarak bellidir.

rnek 1: Aşağıda M makinasının geçiş işlevinin matematiksel yapısı verilmektedir.

$$M_{1,1} = \langle Q, \Sigma, \delta, q_0, F \rangle$$

$$Q: \{q_0, q_1, q_2\}$$

$$\Sigma: \{0, 1\}$$

$$F: \{q_2\}$$

$$\delta: \delta(q_0, 0) = q_0$$

$$\delta(q_0, 1) = q_1$$

$$\delta(q_1, 0) = q_0$$

$$\delta(q_1, 1) = q_2$$

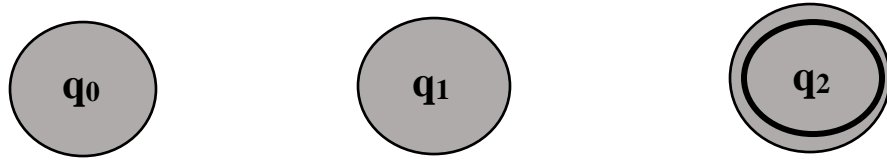
$$\delta(q_2, 0) = q_2$$

$$\delta(q_2, 1) = q_2$$

rnekte de görüldüğü gibi geçiş işlevinin matematiksel tanımı hem uzun hemde anlaşılması zor olan bir tanımdır. Bu nedenle geçiş işlevinin tanımı için genellikle geçiş izeneği (transition diagram) olarak adlandırılan bir izenek kullanılır.

Yönlü bir çizge olan geçiş izeneğinde her durum için bir düğüm bulunur. Durum geileri ise yönlü yaylar ile gösterilir. Ve yayların üzerine geçişe neden olan giriş simgesi yazılır. Geçiş izeneğinde başlangıç durumu “ $\rightarrow$ ” ile uç durumlar ise çift çember ile gösterilir.

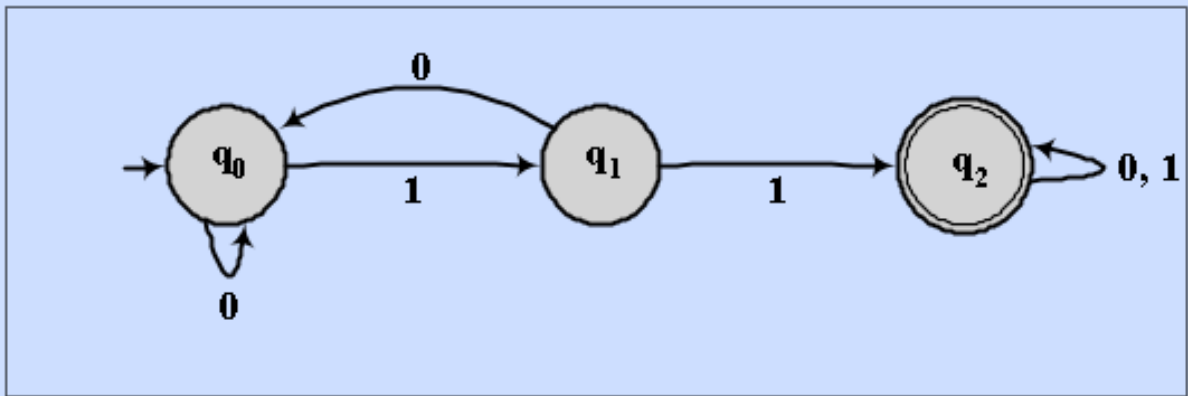
Öncelikle Durumlar ve Final State (Final Durumu Çizilir)

Geçiş durumlarına göre durumlar arası bağlantılar sağlanır ve ilgili makinenin geçiş çizeneği elde edilir.

Geçiş Çizeneği

DFA'nın tanıdığı Dizgiler Kümesi:

Tanımlanan modele göre DFA'nın girişine her sferinde bir giriş simgesi uygulanır. Her giriş simgesi DFA'nın bir sonraki durumuna geçmesine neden olur. DFA, bulunduğu durumu yeni bir giriş simgesi uygulanana kadar korur.

Uygulanan giriş simgelerinin sayısı ne kadar çok olursa olsun deterministik olduğu için model çalışır.

Başlangıçta q_0 durumunda bulunan DFA, belirli sayıda giriş simgesinden oluşan bir dizginin (string) uygulanmasından sonra belli bir duruma ulaşır.

Uygulanan giriş dizgisinin w , bu dizgi uygulandıktan sonra DFA'nın ulaştığı durumu da q_i ile göstereyim. q_0, w, q_i arasındaki ilişkiyi durum geçiş işlevinin kullanılarak ve bu işlevin anlamını biraz genişleterek aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

$$\delta(q_0, w) = q_i$$

q_0 durumunda başlayan ve w giriş dizgisinin uygulanmasından sonra q_i durumuna ulaşan DFA eğer q_i bir uç durum ise w giriş dizgisini tanır. Giriş alfabesi $\Sigma = \{I_1, I_2, \dots, I_k\}$ olan bir DFA'ya uygulanabilecek giriş dizgileri kümesi sonsuz bir kümedir. Giriş alfabesindeki simgelerden oluşan sonlu ya da sonsuz uzunluktaki her dizgi bu kümeden yer alır. Giriş alfabesindeki simgelerden oluşan dizgilerin bir kısmı DFA tarafından tanınan diğer bir kısmı ise tanınmayan dizgilerdir. Bu aşamada bir sonlu özdevinirin (M) tarafudan tanınan dizgiler kümesi aşağıdaki gibi tanımlamak mümkündür:

$$T(M) = \{w \mid \delta(q_0, w) = q_i \in F\}$$

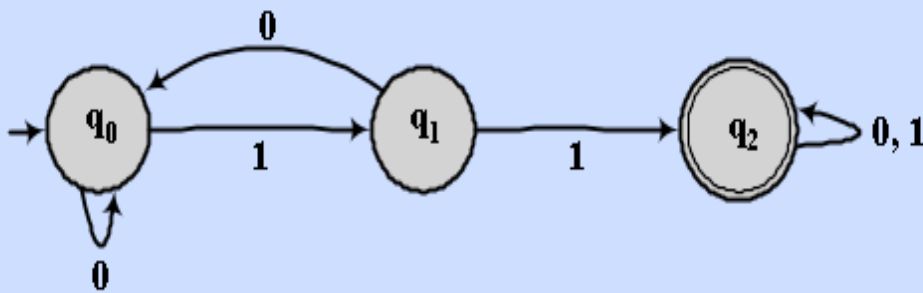
Buna göre DFA ya uygulanabilecek dizgiler kümesi DFA tarafından tanına ve tanımayan olmak üzere iki alt kümeye ayrılabilir.

DFA nın tanıdığı küme başlangıç durumundan bir uç duruma götüren dizgiler kümesidir.

Örneğin örnekte göstermiş olduğumuz $M_{1,1}$ makinesi için 0101 dizgisinin $M_{1,1}$ için tanınmadığı görülür.

Çünkü q_0 durumunda başlayan M makinesi 0101 uygulandıktan sonra q_1 durumuna ulaşır. Bu durum bir uç durum olmadığından dolayı makine bu dizgiyi tanımaz.

0110 dizgisinde ise makine en son olarak q_2 durumuna ulaşır ve makine bu dizgiyi tanır.

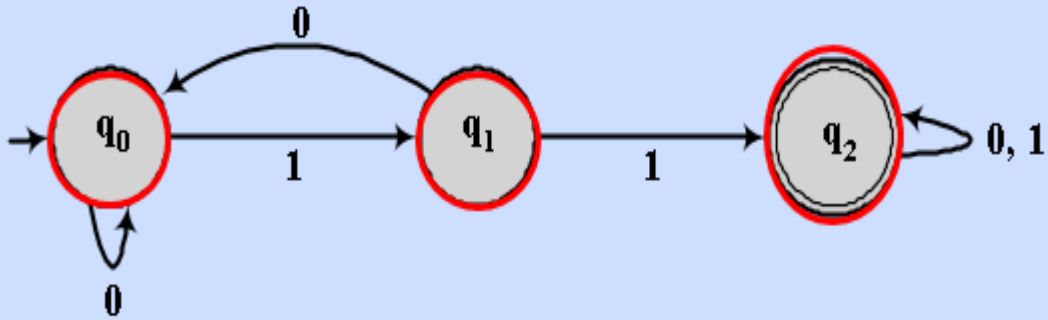
DFA'nın Tanıdığı Dizgiler Kümesi

$$T(M) = \{ w \mid \delta(q_0, w) = q_i \in F \}$$

$$T(M_{1,1}) = \{ 11, 011, 110, 0110, 0110, 01011, \dots \}$$

$T(M_{1,1})$ sözlü olarak, $\{ 0, 1 \}$ alfabesinde, içinde 11 altdizgisi bulunan dizgiler kümesi olarak tanımlanabilir.

Örnek 2: $w=01001100$ dizgisinin $M_{1,1}$ Makinesinde tanınması

$w = 0100110$

$\delta(q_0, 0100110) = q_2$ olduğu ve q_2 bir uç durum olduğu için 0100110
 $M_{1,1}$ tarafından tanınır.

$\delta(q_0, 100101) = q_1$ olduğu ve q_1 bir uç durum olmadığı için 100101
 $M_{1,1}$ tarafından tanınmaz.